

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ

УДК 94 (477)

Анатолій Адруг

ЗОБРАЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ МІСТ У ГРАФІЦІ XVIII ст.

Стаття присвячена графічним зображенням українських історичних міст у народних картинках XVIII ст.

Ключові слова: графіка, історичні міста України, народні картинки.

У багатьох виданнях наукового і популярного характеру можна бачити графічні зображення історичних українських міст. Найчастіше це – Чернігів, Батурин, Глухів. Датують ці графічні аркуші по-різному, походження їх залишається достеменно невідомим. Ця публікація є спробою заповнити згадані прогалини. Перш за все потрібно з'ясувати, що це за твори і коли вони були створені. Такі твори називають лубками чи лубочними народними картинками. Назва походить від слова «луб», тобто липової дошки, на якій різьбили зображення для отримання відбитків на папері. Згідно з іншим варіантом, назва походить від кошиків з липової кори, в яких носили картинки для

продажу. Вважається, що найдавніші лубки з'явилися у Китаї. Спочатку вони просто малювались, а з восьмого століття виконувались у техніці гравюри на дереві. У Європі перші лубки в цій техніці відомі з XV ст., у XVII ст. почали їх робити і в техніці гравюри на міді, а в XIX ст. в літографії. Становлення і розвиток європейського лубка пов'язані з таким видом образотворчої продукції як паперові іконки, які продавались на ярмарках, поширювались серед паломників. Також набули популярності

листівки, які виконували функції засобів масової інформації.

У Росії лубочні картинки з'явилися у кінці XVII – на початку XVIII століть, а в Україні у XVIII ст. Сюжети лубочних картинок були найрізноманітніші – легенди, казки, оповіді, пісні, приказки, літературні твори. Для них властиві простота технічного виконання, лаконізм виражальних засобів, прихильність до оповідності. Побачили світ цілі серії лубочних картинок, книжки-картинки, призначені для масового поширення серед людей, і вони набули великої популярності. Ними люди прикрашали свої житла. На це в XIX ст. звернув увагу М. В. Гоголь [1]. Любов народу до лубочних картинок засвідчив І. П. Котляревський у поемі «Енеїда». Він описав, як готувались у царя Латина до зустрічі Енея.

© Адруг Анатолій Кіндратович – кандидат мистецтвознавства, доцент Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка, член Національної спілки художників України та Національної спілки краєзнавців України.

Послав гінця до богомаза,
 Щоб мальовання накупить,
 І также розного припаса,
 Щоб що було і їсть і пить...
 Ось привезли і мальовання
 Роботи первійших майстрів,
 Царя Гороха пановання,
 Патрети всіх богатирів:
 Як Александр цареві Пору
 Давав із військом добру хльору;
 Чернець Мамає як побив,
 Як Муромець Ілля гуляє,
 Як б'є половців, проганяє, –
 Як Переяслів боронив;
 Бова з Полканом як водився,
 Один другого як вихрив;
 Як Соловей-харциз женився,
 Як в Польщі Желізняк ходив.
 Патрет був француза Картуша,
 Против його стояв Гаркуша,
 А Ванька Каїн впереді.
 І всяких всячин накупили,
 Всі стіни ними обліпили;
 Латин дивився їх красоті! [2].

У XIX ст. лубочні картинки почали колекціонувати і вивчати. У тому числі звернули увагу і на зображення міст Росії, включаючи історичні міста України. Їхнє зображення із пояснювальним текстом оприлюднив Михайло Максимович, про які повідомив йому І. М. Снегірьов. Згідно з його описом, лубочна картина із чотирьох склеєних аркушів має назву «Описание славных и великих провинциальных градов Всероссийской Имперіи». Вгорі посередині двоголовий орел з Андрієм Первозванним на грудях. Праворуч від нього «высокопрестольный град Москва», ліворуч «царствующий Санкт-питер-бурх новопрестольная Російская столица».

Другий ряд починає зображення Києва. Під ним розлогий напис: «Богохранимый славный град первопрестольная Російская столица. В нем же множество честных монастырей святых церквей от него же благодать Божія возсіяла в Російскую землю чрез стога Апостола Андрея и стога равноапостольнаго великого князя Владимира иже Російскій народ стым крещением просветивших и от тьмы идолослужения к христіанской вере обративших. В киевской епархии соборов 21, церквей 143, монастырей и пустынь 41; в растоянии от Москвы и до Киева чрез Калугу 960 версты». Крім Києва, вміщено ще чотири зображення українських історичних міст. До зображення Чернігова додано напис: «Град Чернігов також де преизрядный и великий при реке Десне, в растоянии от Москвы чрез Калугу 640 верст. В Черниговской епархии соборов 10 церквей 500, монастырей и пустынь 20». Про Переяслав сказано так: «Град Переяславль чрез Калугу в растоянии от Москвы 700 верст. В Переяславской епархии 20 соборов, церквей 573, монастырей и пустынь 51». Про Глухів: «Град Глухов також де преизрядный в растоянии от Москвы чрез Калугу 560 верст». Про Батурин: «Град

Батури́н во стране Черкасской в растоянии от Москвы чрез Калугу 660 верст». В нижній частині аркуша вміщено розлогий напис, в якому зокрема говориться: «яже и ныне ея Императорскаго Величества Елисавет Петровна и Самодержица Всероссийская благополучным здравием и непрременным счастием Всероссийское Имперіе славою и честію процветает» [3].

Як відомо, Єлизавета Петрівна була імператрицею в 1741 – 1761 роках. У 1744 р. під час подорожі

Україною відвідала Глухів, Козелець, Київ [4]. Тому можна припустити, що графічні аркуші із зображеннями українських історичних міст були створені приблизно в середині XVIII ст. Такої ж думки дотримувався і П. М. Жолтовський. Він справедливо зауважив, що ці зображення не носять документального характеру, а є схематичні й умовні. Можливо, через те, що вони були не первинними і мали якийсь більш ранній першотвір [5]. З цими думками не можна не погодитись. На користь цього свідчить і згадка Д. О. Ровинського про 50 видів міст Росії кінця XVIII ст. Серед них є зображення українських міст. Під панорамою Києва такий самий напис (як і в раніше згаданому зображенні Києва) з доданням слова «намісництво». Про Чернігів сказано так: «Град Чернигов наместничество славное и великое стоит при реке Десне в растоянии от Москвы 676 верст». Про Батури́н: «Град Батури́н в стране черкасской в

растоянии от Москвы 633 верст». Про Глухів: «Град Глухов Новгородского наместничества тако же преизрядный в растоянии от Москвы 550 верст». Згадуються також два Переяслави. Один Рязанського намісництва (від Москви 180 верст) і Переславль Заліського намісництва Володимирського (від Москви 125 верст). Про українське місто Переяслав в цьому документі не йдеться. У заключній фразі замість імператриці Єлизавети Петрівни (як було раніше) вміщено ім'я Катерини Олексіївни (імператриця Катерина II) [6]. Як відомо, Катерина II правила Росією у 1762 – 1796 роках, а намісництва існували з 1782 року до 1796 року. Отже, можна уточнити датування цих творів – у проміжку між 1782 і 1796 роками, тобто приблизно біля 1790 року. Таким

чином, зафіксовано два варіанти зображень міст Росії (в тому числі і українських) у XVIII ст. Можливо, існував і більш ранній першотвір, який правив за взірць для наступних зображень.

1. Балдина О.Д. Русские народные картинки / Ольга Балдина. – М.: Молодая гвардия, 1972. – С. 3 – 9.

2. Котляревський І. Енеїда : поема / Іван Котляревський. – К.: Дніпро, 1988. – С.111 – 112.

3. Максимович М. Лубочныя изображения малороссийских городов / М.Максимович // Киевлянин. – 1850. – Кн. 3. – С. 186 – 190.

Максимович М.А. Лубочныя изображения малороссийских городов / М.А.Максимович // Максимович М.А. Собрание сочинений. – К., 1877. – Т.II. – С.380 – 382.

Лубочныя картинки русского народа в московском мире / Сочинение И.М.Снегирева . – М.: В университетской типографии, 1861. – С. 74 – 75. Перше видання цієї книги побачило світ у Москві 1849 р.

Д.О.Ровинський у своїй праці про народні картинки навів цитати про ці зображення із згаданої праці І.М.Снегирьова (Рускія народныя картинки / Собрал и описал Д.Ровинский. – СПб. – 1881. – Кн. IV. – С.383 – 385).

4. Панащенко В.В. Єлизавета Петрівна / В.В. Панащенко // Енциклопедія історії України. – К., 2005. – Т.3. – С.116 – 117.

5. Жолтовський П.М. Визвольна боротьба українського народу в пам'ятках мистецтва XVI – XVIII століть / П.М.Жолтовський. – К.: Видавництво АН УРСР, 1958. – С.69 – 71.

6. Рускія народныя картинки / Собрал и описал Д.Ровинский. – СПб. – 1881. – Кн.IV. – С.474 – 479.

Статья посвящена графическим изображениям украинских исторических городов у народных картинках XVIII ст.

Ключевые слова: графика, исторические города Украины, народные картинки.

The article is dedicated to the graphics of the Ukrainian historical cities in the national pictures of the XVIII c.

Key words: graphics, Ukrainian historical cities, national pictures.

